

PER A SABER-NE MÉS...

"El levantamiento obrero más importante del s. XIX", *Actas XIV Congreso AHC, 67-80*

"La infàmia d'Alcoi de 1873", *Eines, 29, 62-75*

"La utopía en el banquillo de los acusados", *Disjuntiva, 1-1, 66-86*

XI Jornades d'Investigació de la Facultat de Filosofia i Lletres

UA

UNIVERSITAT D'ALACANT
UNIVERSIDAD DE ALICANTE
Facultat de Filosofia i Lletres
Facultad de Filosofía y Letras

Diego L. Fernández Vilaplana

LA REVOLUCIÓ DEL "PETRÓLIO"

Al juliol del 1873, per primera vegada "un grup que no pertanyia a l'església, ni a l'exèrcit, ni a la classe mitjana" va protagonitzar una revolució (Brenan, 2008).

Va ser a Alcoi, una ciutat fortament industrialitzada i amb una llarg història d'enfrontaments entre obrers i burgesos des del llunyà episodi luddita del 1821.

A les portes del 150 aniversari, podríem pensar que ja s'ha escrit tot sobre la insurrecció del "Petrólio", com la van batejar els seus contemporanis. Però entre la bibliografia abunda més la propaganda política que la investigació historiogràfica. Lluny del consens, el mite de la Comuna d'Alcoi (denunciat per Clara Lida, 1972) continua tan present avui en dia com quan Maisonnave emprava la revolta per enfonsar el govern de Pi i Margall, del que formava part.

Es tracta d'analitzar el "Petrólio", lluny d'explicacions simplistes, com a conseqüència i espoleta, alhora, d'una inflació en el model productiu. Tot apunta a una reorganització del treball que implicava una equiparació salarial a la baixa i l'expulsió d'un nombre substancial d'operaris. La culminació d'un procés de centralització i mecanització en detriment de la major autonomia de determinats sectors obrers, però també en perjudici de les condicions laborals del conjunt del proletariat.

Un viratge que requeria d'una domesticació dels obrers en un moment àlgid de l'associacionisme (a Alcoi residia la seu de l'Associació Internacional de Treballadors) i de les onades vaguistes, a tot l'Estat espanyol i arreu d'Europa, a l'ombra de la *Comune* de París (García-Balañá, 2016).

La repressió planificada i indiscriminada va ser fruit de les necessitats empresarials, on el republicanisme, més enllà d'idearis, va actuar com a corretja de transmissió dels interessos espuris dels amos. L'anarquisme quedarà marcat per dècades per aquesta "primera batalla al carrer" de l'Aliança, que deia Engels (1941), i pel seu brutal aixafament.

I per esbrinar tot això és ineludible tornar a les fonts primàries.

Per desenterrar el procés judicial incoat contra 717 persones i que no es va tancar fins al 1887, 14 anys després!

EL MITE

L'atenció que els fets van despertar a l'època va ser extraordinària, la lectura maniquea pot consultar-se a qualsevol hemeroteca i, el que sembla més greu, al *Diari de Sessions de Les Corts*. Hi ha dos personatges centrals en aquesta història. En primer lloc, Aura Boronat, elegit diputat pel districte d'Alcoi al 1872. De la insurrecció al seu poble dirà que va ser una orgia de crims i devastació. I en la rèplica parlamentària, Maisonnave: "Seremos inexorables y aplicaremos con todo rigor las leyes a tan miserables asesinos" (Chust y Broseta, 2003). El ministre va imaginar víctimes cremades vives, monges violades, guàrdies civils decapitats, cures penjats a les faroles, regidors llançats des del balcó de l'Ajuntament per enfilar-los en baionetes.

Intentar esbrinar els fets a través de la premsa de l'època és també una quimera. Dificil saber si les víctimes mortals van ser setanta (*La Liberté*, 18/7/1873) o trentauna (*Le Soir*, 19/8/1873), quan en realitat van morir setze persones. Però, sobre tot, es feia difícil entendre les raons que van empènyer els obrers a actuar com Neró (*La Política*, 23/7/1873) i a banyar regidors en petroli per després caçar-los a trets (*La Correspondencia*, 13/7/1873). A no ser que comprem la versió del rotatiu alacantí *Municipio* (11/7/1873), per concloure que Alcoi va ser víctima "de la invasión de los bárbaros, canibales que a la voz de la venganza, talan, queman, sacrifican y destruyen".

The New York Times (3/8/1873) també va fer una llarga crònica: "A fatality seems to attend all awakening of democratic principle among the Latin races", com si la democràcia fos incompatible amb les llengües romàniques. La crònica beu de les fonts oficials, d'Aura i de Maisonnave. I d'entre tots els petrolers, qui penseu que van ser les pitjors?: "The women at Alcoy were, if anything, worse than the men", tallant, trossejant i desfigurant els miserables presoners amb fúria.

L'heroi, el croat i el màrtir (l'alcalde) front a l'antiheroi, Albarracín (líder de l'AIT), que va abandonar la ciutat quan s'apropava l'exèrcit. El problema és quan aquesta mena de rondalla es converteix en versió oficial dels fets, més d'un segle després, en obres de talant historiogràfic: "Los gritos desesperados, las imprecaciones, las voces de petróleo aquí y allá, los carros que conducían el fatal líquido con su lúgubre traqueteo (...) formaban un conjunto diabólico" (Andrés-Gallego, 1981).

CAUSES

Un recent treball sobre l'anarquisme del segle XIX (Avilés, 2013), parlant sobre la historiografia del "Petrólio", conclouia que a les darreres dècades els autors han estat més ocupats en la recerca de causes profundes, com ara la pobresa i la injustícia, que en esclarir els fets. I és cert que, a hores d'ara, comptem amb nombrosos treballs per explorar les dures condicions materials i labors del proletariat. I es que, la industrialització alcoiana es va realitzar en unes condicions que comportava la sobreexplotació de la mà d'obra. Salaris inferiors al nivell de subsistència i jornades laborals eternes.

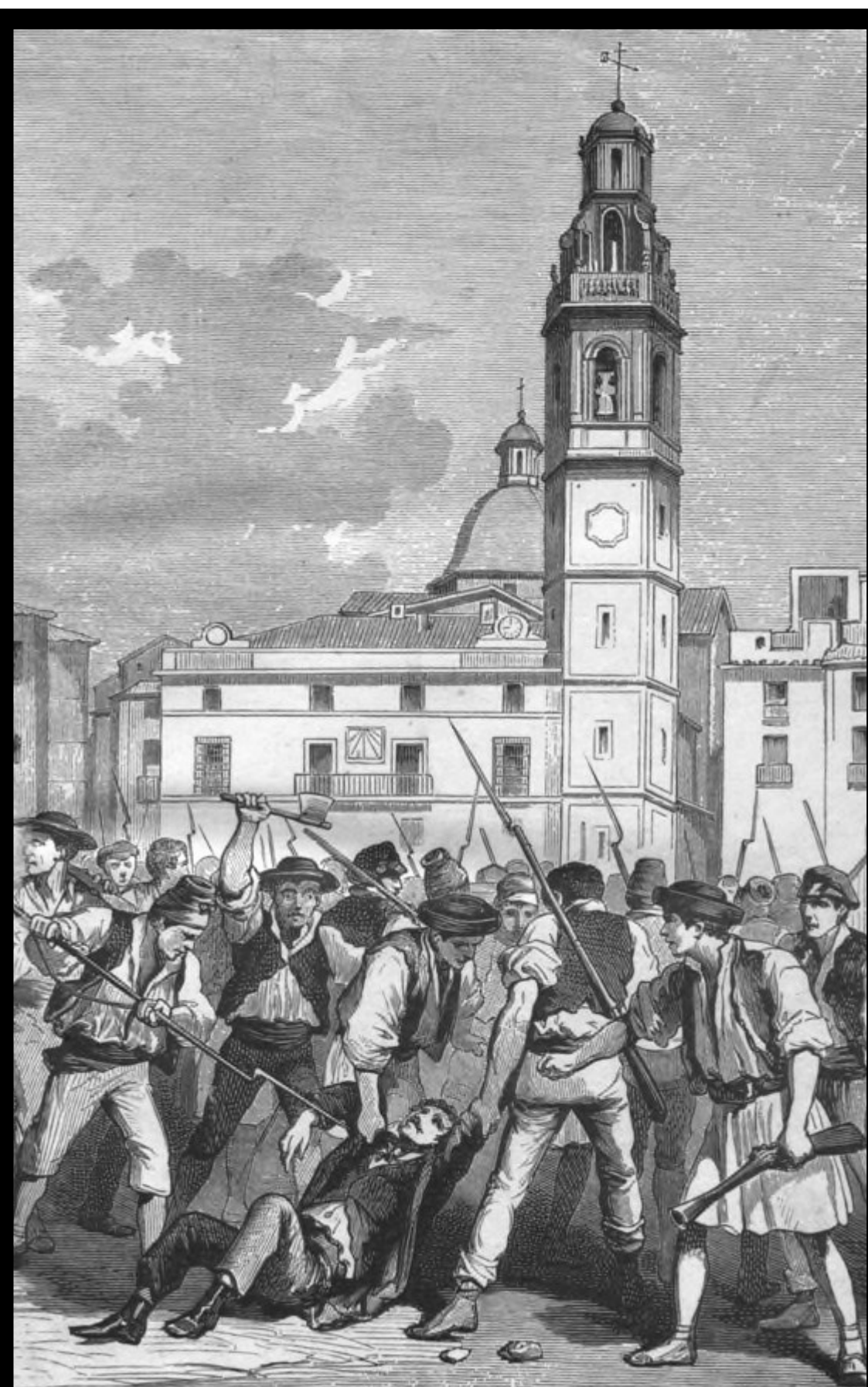
La competència comercial de Catalunya, i de la resta d'Europa; la manca de matèries primeres a un preu assequible i les dificultats de comunicació, per una realitat orogràfica peculiar; van convèncer els empresaris que la única possibilitat per a les seues manufactures passava per sotmetre els treballadors fins l'extenuació. Al 1831, l'Ajuntament va remetre un informe sobre la situació de la classe obrera, on deia que tres quarts dels veïns de la població eren "puros braceros a un jornal diario, que en el momento de faltarles perecen" (*Repartimiento de sal*). Més de mig segle després, la situació no semblava haver millorat substancialment: "Suprimimos el vino y la carne, sustituyamos el pan de trigo por el pan de maíz. (...) y tendremos que para la alimentación del obrero solo quedan sustancias insuficientes, y le importa un bledo el que haya trichina o filoxera" (*Reformas Sociales*, 1892).

Conèixem l'evolució demogràfica (Bencito, 1993) i el marc urbà on es desenvolupa (Dávila, 1990). Les migracions a les que es van veure obligats, les malalties infeccioses i pandèmiques que patiren, el drama de veure morir impotents els seus fills famèlics, l'escassa alimentació, els salaris insuficients, les eternes jornades laborals, la insalubritat de les fàbriques i dels inhabitatges, el preu dels lloguers, la precarietat dels serveis, l'esperança de vida i, fins i tot, l'evolució de la talla mitjana (García Gómez, 2013). Menys conegut és el dia a dia, més desconegut i difícil d'imaginar.

La irrupció de la Internacional no va ser casual. Comptem amb elaborades obres sobre l'evolució de les organitzacions obreres en el seu camí cap a la consciència de classe. Però majoritàriament des d'un òptica, com recriminava Jordi Nadal (1994), excessivament institucional.

El camí empedrat des del maquinisme al "Petrólio" no pot ser descrit exclusivament des de les vagues i les organitzacions. Fonamentals, per suposat, però ens estarem perdent moltes claus si ens limitem a llegir grandiloqüents discursos utòpics reproduïts fins a la sacietat a la premsa obrera.

Es tractaria de retrocedir fins a la protoindustrialització (Torró, 1994 i 2000) per enllaçar amb el segle XX (Moreno, 2013) per escrutar la seua fabricació a imatge del treball de García-Balañá (2004). Sota la màxima de "seguir a les gents als seus silenciosos processos d'opció" (Hobsbawm, 1977).

El "Petrólio" no és, a hores d'ara, cap misteri (Cerdà, 1980). Els fets són ben coneguts, té el seu origen en "una manifestació pacífica de treballadors en demanda de les seues reivindicacions dispersada a trets" (Madrid, 2008). Lluny d'acoquinar-se els manifestants van fer front a l'agressió.

El president de l'executiu de la República (Pi i Arsuaga i Pi i Margall, 1902) ho va resumir en poques paraules i amb una elogiable objectivitat: "Resistiólos el Alcalde, que prefirió morir a faltar a sus deberes, y pagó con la vida su decisión y su arrojo. Hubo lucha, se encarnizaron las pasiones, y se cometieron excesos, aunque no tantos como por entonces pregono la fama".

CONSEQÜÈNCIES

Però també, i aquest és el segon aspecte que volem destacar, ens mostra el tortuós camí de consolidació d'un determinat model d'industrialització front a les resistències. No és casual. La centralització i la mecanització no responen en exclusiva a la millora de la productivitat. La submissió del factor treball era una condició sine qua non, prèvia a la concentració de capital. Així, "la fàbrica no seria un instrument de progrés econòmic" (Fontana, 2010) i la tecnologia, segons aquesta hipòtesi, només que fou un pretext, en la implantació d'un model que beu de les plan-

tacions esclavistes nord-americanes. O, com a mínim, així semblen apuntar-ho els posteriors moviments migratoris, l'evolució dels salaris (Egea, 1984) i les concentracions empresarials (Cuevas, 2006). Jalons en aquesta successió de negociació i conflicte que és la història de la lluita de classes.

L'estudi d'una doble vessant que partirà de l'etern procés judicial, 30.000 fulls que es conserven en bones condicions a l'Arxiu Municipal d'Alcoi. Però no es tracta de fer una crònica merament judicial. El seu interès no radica, en absolut, en les suposades indagacions de magistrats i fiscals a la recerca de proves inexistents. El seu extraordinari valor és, fonamentalment, conèixer de prima mà les veus dels sense veu. Tot i el risc d'acceptar versions manipulades per l'amenaça de la presó i la burocràcia legislativa, es tracta de fons de gran riquesa.

A través de l'extens sumari podem descobrir les complexes relacions entre el moviment obrer i el republicanisme; la vertadera implantació de l'AIT, el seu funcionament i la participació real de les dones, més enllà de les xifres; trobem, a més, valiosa informació sobre moviments migratoris, transformacions productives, treball infantil i relacions socials; per posar només uns exemples.

